

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.13>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 270-290

İSİMDEN İSİM YAPAN –CI EKİNİN MORFO-SEMANTİK İŞLEVLERİ¹

MORPHO-SEMANTIC FUNCTIONS OF THE SUFFIX –CI MAKING NOUNS
FROM NOUNS

Çiçek VAROL*

ÖZ

-CI eki isimden isim yapan ekler arasında işlevselliği en yüksek eklerden biridir. –CI ekinin işlevleri, “bir görevi sürekli olarak yapan, ismin belirlediği işle ilgili kimse anlamı veren ve isimlerden, bir işi görev olarak almış kimse, sahiplik, bir görüşü, bir inancı, bir düşünceyi benimseme, meslek ve uğraşı anlamı katan, semt, mahalle, cadde, köy gibi yer adları, alışkanlıkları olan ya da bazı yiyecek ve içecekleri severek tüketen kişiler” gibi çeşitli anlamlar katan adlar türetmek olarak sıralanmaktadır. Ekler morfolojik ve morfo-semantik olarak incelendiğinde bunların ekin morfo-semantik işlevleri olduğu görülmektedir. Sıralanan morfo-semantik işlevler dışında ekin farklı morfo-semantik işlevleri de bulunmaktadır.

Bu çalışmada morfolojik işlev ve morfo-semantik ayrımı amaçlanmıştır. Morfolojik işlev ve morfo-semantik işlev birbirleriyle bağlantılı olmalarına rağmen aralarında bazı farklar da vardır. Morfolojik işlev, dilbiriminin biçime yönelik, yapıyı belirleyen gramer işlevi; morfo-semantik işlev, dilbiriminin geldiği yerde anlama yönelik verdiği hizmet olarak tanımlanmaktadır.

Ekleri işlev başlığı altında değerlendirmek, hem ekin kullanım alanını sınırlandırmakta hem de yanlış türetmelere yol açmaktadır. Bununla beraber Türkçe öğretimde ve çeviri konusunda yanlışlıklara ve zorluklara sebep olmaktadır. Dilbilgisi kitaplarında eklerin biçimsel özellikleri ön

¹ Bu makale “Türkiye Türkçesinde İsim Türeten Eklerin Morfo-Semantik İşlevleri” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, E-mail: vrl.cck.02@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8513-0941, Uşak, Türkiye.

planda tutulmuş, kelimelere kattığı anlamlara yüzeysel olarak değinilmiş ve yeterince üzerinde durulmamıştır. Bu bağlamda çalışmada ekin morfo-semantik işlevlerinin önemi gösterilecektir.

Çalışmamızda Güncel Türkçe Sözlükten ve taranan eserler üzerinden –CI ekinin tespit edilen morfo-semantik işlevleri incelendi. İncelenen morfo-semantik işlev sayısı kullanım örneklerine göre artabilir ancak taranan eserlerde tespit edilen örneklere göre sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Morfolojik işlev, Morfo-semantik işlev, Yapım eki, Anlam.*

ABSTRACT

The suffix -CI is one of the suffixes with the highest degree of functionality among the suffixes that make noun from the noun. The functions of the –CI suffix are listed as performing a task continuously, “the person related to the job determined by the noun and the person who has taken as a job a duty from the nouns, ownership, adopting an opinion, a belief, a thought, profession and occupation, place names such as district, neighborhood, street, village, people who have habits or who like to consume certain foods and beverages”. When the affixes are examined morphologically and morpho-semantically, it is seen that they have morpho-semantic functions of the suffix. Apart from the listed morpho-semantic functions, it has also been observed that the suffix has different morpho-semantic functions.

In this study, it is aimed to distinguish between morphological function and morpho-semantic. Although morphological function and morpho-semantic function are related to each other, there are some differences between them. The morphological function is defined as the grammatical function of the language unit, which determines the form and structure; the morpho-semantic function is defined as the service that the language unit provides for meaning where it comes from.

Evaluating suffixes under the heading of function both limits the use of suffixes and leads to wrong derivations. The formal features of the suffixes are kept in the foreground, that them the meanings add to the words are mentioned superficially and not sufficiently emphasized in grammar books. In this context, the importance of the morpho-semantic functions of the suffix will be shown in the study.

In our study, the morpho-semantic functions of the words with –CI suffix were shown from the Güncel Türkçe Sözlük and the scanned works.

TOBİDER

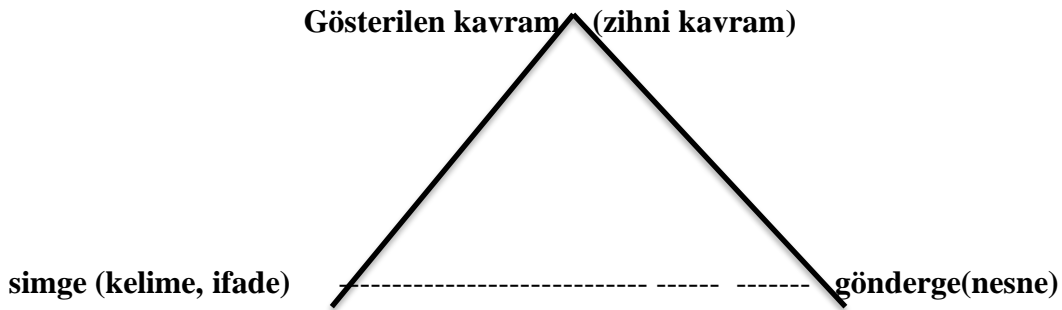
The number of examined morpho-semantic functions may increase according to the usage examples, but it is limited according to the examples found in the scanned works.

Keywords: *Morphological function, Morpho-semantic function, Derivative suffix, Meaning.*

GİRİŞ

Anlam konusu, dil incelemelerinde baştan beri ilgi çekmiştir. Ancak düzenli bir şekilde ele alınması çok yenidir. Eskiden köken bilgisi, felsefe, mantık ve yazın açısından ele alınan anlam, Saussure’ün göstergebilime duyduğu ilgi sonucu, 1920’lerde dilbilimin önemli inceleme alanlarından birini oluşturmaya başlamıştır (Kocaman, 1980:100).

Ogden ve Richards’ın *The Meaning of Meaning* (1946:11) adlı çalışması dilbilimcilere göre anlam olgusunu ele alan en önemli eserlerden birisidir. Bu çalışmada anlam tanımlarına yer verilmesinin yanı sıra Ogden ve Richards bir anlam üçgeni oluşturmuşlardır.

Bu üçgen Saussure’nin işaret teorisinde yer vermediği nesneye de yer vermektedir. Bu üçgende simgenin doğrudan doğruya nesneyi göstermediğini, nesneyi gösterilen kavramı aracılığıyla dolaylı olarak gösterdiğini iddia etmişlerdir. Simge ile gönderge arasında dolaylı bir ilişki olduğundan üçgende noktalı çizgilerle gösterilmiştir.

P. Guiraud (1999:7), anlambilimi, “dili anlam açısından inceleyen daldır. Dilbilimsel anlambilim, göstergenin içerik ya da gösterilen yanını ele alır, gösteren ile

gösterilen arasındaki ilişkileri, gösterilendeki değişim ve oynamalar, dilsel yapıların anlamsal yönden ortaya koyduğu çeşitli olguları vb. inceler.” şeklinde tanımlamaktadır. Guiraud, daha sonra semantik kelimesini etimolojisini şu şekilde açıklamaktadır: Semantik (Fransızca *semantique*) “sema” (gösterge) kökenli Yunanca *semaino* (şu ya da bu anlama gelmek, anlam aktarmak) sözcüğüne bağlanır. Başlangıçta “anlam”ın sıfatıdır, “anlamsal” demektir. Semantik bir değişim, anlamsal bir değişimdir; bir sözcüğün semantik değeri, o sözcüğün anlamıdır. Sonra sözcük sınırları aşılarak terim her türlü göstergeye uygulanır. Armalar bilimindeki ya da denizci bayraklarındaki renklerin semantik işlevinden, bir davranışın, bir çığığın, bildiri aktarmamızı, başkalarıyla bildirişmemizi sağlayan herhangi bir göstergenin semantik değerinden söz edilir. Kısacası, bir bildirişim göstergesinin anlamını, özellikle de sözcükleri ilgilendiren her şey semantik ya da anlamsaldır (1999:16).

Bu açıdan incelenmesi gerek bir diğer unsur da eklerdir. Çünkü ekler de anlama katkı sağlayan birer dil unsurlarıdır. Morfo-semantik için kaynaklarda mevcut bir tanım bulunmamaktadır. Ancak ekleri anlamsal yönden ele alan tanımlar incelenerek ve derlenerek bir tanım oluşturuldu. Eklerin eklendikleri kelimeye verdiği anlamı inceleyen anlambilimin alt kolu olarak morfo-semantik tanımı kullanıldı.

Türetim büyük ölçüde anlamsal kategoriyi ifade etmektedir. Booij (2006), Bybee’den hareketle anlamsal ilgililiği birinci sözcüğün anlamıyla yakından ilgili olması şeklinde verir. Fakat böyle anlamsal bir ilgililik çekim kategorilerinde görülmez. Anlamsal ilgiden dolayı türetim ekleri kelime köküne daha yakındır. Ayrıca eklerin kalıplaşarak yeni anlamlar oluşturması onların sözcüklerde birer madde başı olmalarını gerekli kılmıştır.

Türetme genellikle sözcük anlamında veya belirli bir kelimenin sözcük kategorisinde bir değişikliğe neden olur, çekim yapmaz ve çekim morfolojisinin uygulaması ya da uygulanmaması genellikle sözdizimsel bağlama dayanır, örneğin, isim tekil mi çoğul mu? Ancak türevsel morfoloji bunu yapmaz. Türetim, konuşmacının zihinsel sözlüğünde depolanabilecek veya depolanmayabilecek karmaşık sözlükler oluşturur. Bu karmaşık sözcükler, “köpek” gibi basit işaretlerin aksine morfolojik iç yapıya sahiptir. Onlar daha karmaşık sözcüklere sebep olmak değil, daha fazla türetim yapmaya hizmet ederler. Türetilmiş sözcükler, zihinsel sözlükte saklanmalıdır. Türev ekleri, çekim eklerine göre kök ve gövdeye daha yakın olma eğilimindedir (Aronoff ve Fudeman, 2011).

Bu makalede de –CI ekinin kelimeye kattığı anlam yükleri incelenmiştir. Eklerin anlamı gramer kitaplarında işlev başlığı altında ele alınmıştır. Ancak eklerin biçimsel ve anlamsal işlev olmak üzere iki başlıkta incelenmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Dolayısıyla incelemeye geçmeden önce konunun daha iyi özümsemesi adına işlev ve anlam konusu hakkında bilgi vermeye çalıştık.

İşlev ve Anlam:

İşlev, dilin, sözcenin, bir dil biriminin kullanılma amacı; söylem, metin ya da tümcede dil birimlerinin görevleri ya da gördükleri iştir (İmer vd. 2011:161). Dilin, dil birimlerinin dış dünya, düşünce, konuşan bireyler, vb. açısından yerine getirdiği, üstlendiği iş; dilin, dil birimlerinin belli bir amaçla kullanılışı (Vardar, 2002:122).

Anlam, bir dil biriminin ilettiği kavram, tasarım, düşünce (İmer vd. 2011:25). Kelimenin söz içindeki diğer unsurlarla bağlantılı olarak zihnimizde yarattığı kavramlardan her biridir (Korkmaz, 1992:8). Dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce; içeriktir. Anlamı, dil içi bağıntıların yanı sıra bağlam ve durum belirler (Vardar, 2002:18).

Tanımlardan görüleceği üzere işlev ve anlam birbirine bağlantılı ancak aynı değildir. İşlev görevi yerine getirirken; anlam, bu görev sonucu zihinde oluşan üründür. Bu yüzden her ekin morfolojik ve semantik işlevi farklıdır.

Görevsel işlev: Dilbiriminin biçime yönelik, yapıyı belirleyen gramer işlevi.

Anlamsal işlev: Dilbiriminin geldiği yerde anlama yönelik verdiği hizmet (Üstünova, 2004:4).

Bu bağlamda Boz (2012)'un “Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi” adlı çalışması örnek gösterilebilir. Bu çalışmada ekleri, biçimsel ve anlamsal işlev olarak üzere iki boyutta ele alıp incelemiştir.

Zülfikar, “-agan (-ağan), -egen (-eğen) Ekinin Türkçedeki İşlevi” adlı makalesinde eklerin üzerinde yeterince durulmadığını, anlamsal özelliklerinin göz ardı edildiğini ifade etmektedir. Yapım eklerinin eklendikleri kelimelere kattıkları anlam incelikleri, yabancı kelime ve terimlere karşılıklar bulmak açısından önem arz ettiğini ancak gramer yazarlarının

birbirlerini tekrar ettiğini, birer örnek vermekle yetindiğini vurgulamıştır. Türkçe eklerin bağımsız birer konu olarak ele alınıp işlenmesi Türk dil bilimcileri arasında pek yaygın değildir. Türk dili ile ilgili çalışmalar bizde genel olarak iki koldan yürür. Bunlardan biri tarihi dönemlere ait Türkçe metinlerin gün ışığına çıkarılması, belli bir plan içinde incelenmesi, ikincisi ise Anadolu ağızlarından derlenmiş metinlerin yazıya dökülüp değerlendirmesi. Dikkat edilirse bu çalışmalar daha önce kullanılmış bir yöntem ve plan içinde yapılır. Bu durumda da birçok incelikler, özellikler gözden kaçır. Çoğu Türk Dil Kurumu yayınları içinde çıkmış olan bu ağız araştırmalarına bakıldığında kullanılan yöntem ve yapılan tasnif, konu başlıkları aşağı yukarı birbirinin benzer. Kalıplaşmış ve alışılmış bir düzenleme içinde, metinlerde geçen pek çok ilgi çekici özellik dikkatlerden kaçır. Eklerin tasnif yeterli görülür, nitelikleri işlevleri, kelimeye kattığı anlamlar üzerinde durulmaz, örnekler verilmez (2010:44-45).

-II eki üzerinden açıklayacak olursak, bazı durumlarda bu ekin yapım eki görevi üstlenmediği söylenmektedir.² Oysa ekin morfo-semantic işlevleri göz önünde bulundurulup tahlil edilse farklı bir kavram yarattığı görülür. Örneğin; “ekşili” kelimesinde, -II ekinin burada geçici vasıf ismi yaptığı ve yapım eki görevinde olmadığı söylenmektedir. “ekşi” kelimesi, “Sirke veya limon tadında olan” şeklinde tanımlanmaktadır. “ekşili” kelimesi, içinde ekşi bulunan anlamı vermekle birlikte aynı herhangi bir meyveyi, yemeği gösterdiği için farklı bir kavramı da işaret etmektedir.

Eklerin morfo-semantic işlevleri Türkçe öğretimi ve çeviri konusunda da dikkat çekmektedir. İşcan (2007), “İşlevsel Dil Bilgisinin Türkçe Öğretimindeki Yeri” adlı makalesinde anlamsal işlevin Türkçe öğretimindeki yeri üzerinde durmuştur. İşlevsel dil bilgisi, gerek anlambirimlerin gerek biçimbirimlerin, gerekse sesbirimlerin anlamsal değerlerine inerek dildeki fonksiyonlarını belirler. Bundan dolayı dil öğretiminde dil bilgisinin işlevsel yönünü ön plana çıkaran metotların kullanılması, özellikle Türkçe dil bilgisi öğretiminde sağlıklı ve kalıcı sonuçlara ulaşılacağı görüşünü savunmaktadır.

Üstünova (2004), “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz” adlı makalesinde, dil birimlerinin görevsel işlev ve anlamsal işlev olmak üzere iki başlıkta incelenmesi gerektiğini

² Detaylı bilgi için bakınız: Korkmaz, Zeynep. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi. Ankara:TDK Yay.; Banguoğlu, Tahsin. (2011). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yay. ; Baydar, Turgut. (2018). “-II Eki Üzerine”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18/2, Kış, s. 535-541.

belirtmektedir. Ekler de, bu açıdan ele alınmalı, bulunduğu yerdeki iki işlevi de açıkça ortaya konmalıdır. Geleneksel dil bilgisi daha çok biçime önem verdiği için dil incelemelerinde sıklıkla eklerin biçimsel işlevleri üzerinde durulur, anlamsal işlevlerinin pek ön plana çıkarılmadığını ifade eder.

Dilaçar (1971), “*Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi*” adlı makalesinde, eklerin anlamları üzerine durmanın öneminden bahsetmektedir. Her ekin şekil değişmediği için aynı görevi yüklediğini düşünmenin dilin kuruluş ve işleme ilkelerine aykırı bir yola sapmak olduğunu vurgulamaktadır. Buna örnek olarak –CI ekini vermektedir. *Duvarcı* da yapanı, *sucu* da satanı, *arabacı* da süreni, *çöpçü* de toplayanı vs. gibi örneklerle anlam değişikliğini göstermektedir. Daha sonra eğer şekle bağlı kalınsaydı, sucunun su sattığı gibi, duvarcının duvar, arabacının araba, çöpçünün çöp satmasını kabul etmek gerekeceğini ve bu yüzden şekle bağlı kalmayıp görevleri ön plana çıkarmayı ifade etmektedir.

Ekleri bu açıdan değerlendirdiğimizde morfolojik ve morfo-semantik işlev olarak incelenmelidir. Morfolojik işlev ve morfo-semantik işlev arasında bir ilişki vardır. Değer biçilen (soyut, somut, canlı, cansız vs.) bir şey aynı zamanda anlamlı olmaktadır. Ancak morfolojik işlev, anlama göre daha sınırlı bir kavramdır. Açıklamalardan da görüleceği üzere morfolojik işlev dilbilgisel görevi yerine getirirken, morfo-semantik işlev anlamsal görevleri yerine getirir ve farklı farklı anlamlar yaratabilmektedir. Morfo-semantik işlev, kelimenin gerçek anlamı olabileceği gibi, cümle içerisinde kazandığı yan anlamları da olabilir. Bu yüzden morfolojik işlev sınırlı ve belli, anlam geniş ve muğlaktır.

-CI Eki:

-CI eki, eklendiği kelimenin hem türünü değiştirir hem de yeni bir sözlüksel birime dönüştürebilir. Bu durumda ek, yeni bir sözlüksel kavramı karşıladığı için isimden isim yapma eki olur (Karaca, 2013:62). Kullanılış sahası çok geniş, işleklik derecesi çok yüksek bir ektir. Eski Türkçede ekin yalnız –cı, –çi şekilleri vardır. –c’li şekilleri olmadığı gibi yuvarlak vokalli şekilleri olmamaktadır. –cı, –çi ekinin konsonant bakımından olduğu gibi vokal bakımından da çok şekilliliği sonradan ortaya çıkmıştır. Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesinin ilk devirlerinde yalnız düz vokalleri kullanılmıştır.

Yuvarlak vokalli şekiller Osmanlı Türkçesinin son devirlerinde ortaya çıkmıştır (Ergin, 2004: 157-159).

Bu ek genellikle meslek isim ve sıfatları yaptığı için sıfatlardan isim yapmaya pek uygun değildir. Türkçe çalışmaları sırasında Farsça ve Arapça kökenli birkaç ekin atılmasında bu ekten yararlanılmıştır.

Farsça –dar eki için: *emektar= emekçi, kindar= kinci* vb.

–kâr, -ger ekleri için: *bestekâr= besteci, sahtekâr= sahteci, kimyager= kimyacı* vb.

Arapça –î nispet eki için: *hesabî= hesapçı, kemanî= kemancı* vb.(Vural ve Böler, 2012:158; Korkmaz, 2009: 41-42)

Bu ek, belirli bir etkinlikle meşgul olan ve belirli bir durumla ilgili bulunan kişileri, alışkanlıkları olan ya da bazı yiyecek ve içecekleri severek tüketen kişileri, kelime kök ya da gövdelerinin belirttiği bir görevi sürekli olarak yapan, sahiplik, bir görüşü, bir inancı, bir düşünceyi benimsemiş, yalnız başına veya –lar çokluk eki ile genişletilmiş olarak, eklendiği isme meslek ve uğraş anlamı katan, semt, mahalle, cadde, köy gibi yer adları anlamlarında kelimeler türetmektedir (Yıldız; Uzdu Yıldız; Günay, 2014:47-48; Korkmaz, 2009: 41-42; Ergin, 2004: 157; Banguoğlu, 2011:162-163; Gencan, 1979:200).

-CI Ekinin Morfo-Semantik İşlevleri:

-CI eki, isimden isim türeten ekler arasında hem işlevselliği hem de morfo-semantik işlevleri çok olan eklerden biridir. Ele alınan morfo-semantik işlevlerin sayısı kullanım örneklerine göre elbette daha fazladır ancak taranan eserlerden hareketle incelenen –CI ekli kelimelerde tespit edilen morfo-semantik işlev gösterilecektir. Bu amaçla ilk önce aşağıda cümle düzeyinde “*yalancı, yabancı, elçi*” kelimeleri üzerinden morfolojik işlev ve morfo-semantik işlev ayırımına değinerek gösterilmiştir. Daha sonra –CI ekinin morfo-semantik işlevleri başlıklar halinde sıralanmıştır.

“*Yalancı herifler. Boş yere yarım bırakıp gittiler işi.*” (T:34)

-CI ekinin bu cümlede morfolojik işlevi, isimden sıfat türetmek ve önündeki ismi nitelendirmeye yardımcı olmaktır. Morfo-semantik işlevi ise, “ kök ifadeyi alışkanlık haline getiren kişi” anlamı vermektir.

“*Bu mektepte hem yabancı elçilerin çocukları, hem de Devlet-i Aliyye'nin önde gelen devletlularının çocukları okuyacaktı.*” (AN: 24)

Yabancı kelimesindeki –CI ekinin morfolojik işlevi, yapım eki kategorisinde isimden sıfat türetmek; morfo-semantik işlevi ise, “kök ifadeyi yapan kimse” anlamı vermektir.

Elçi kelimesinde ise, morfolojik işlev, yapım eki, isimden isim türetmek; morfo-semantik işlev ise, “kök ifadedeki görevi yerine getiren kimse” anlamı vermektedir.

1. Meslek Anlamı:

1.1. Kök İfadedeki Nesneye/ Ürüne Göre:

Kök anlamdaki nesneyi satan kimse anlamında:

Ekin bu anlam grubunda morfolojik işlevi, çoğunlukla isim ve söz dizimdeki konumuna göre bazen de sıfat türetir.

Baloncu bile durdurup...(MM:37)

Baharatçı (Baharat alım satımıyla uğraşan kimse), *baloncu* (Balon satan kimse), *balıkçı* (Balık tutan veya satan kimse), *dondurmacı* (Dondurma yapan veya satan kimse), *çekirdekçi* (çekirdek satan kimse), *çerezci* (Çerez satan kimse), *çiçekçi*, *hamburgerci*, *limoncu*, *simitçi* vb.

Kök anlamdaki ürünü veya farklı ürünü yapan, üreten kimse:

Bu anlam grubunda ekin morfolojik işlevi, isimden isim veya sıfat türetmektir.

“***Helvacının*** yaptığı kâğıt helvaları herkes çok beğendi.”

Altıncı (altın alıp satan, üreten kimse), *dönerci* (Döner yapıp satan kimse), *ekmekçi* (Ekmek yapan veya satan kimse), *helvacı* (Helva yapan veya satan kimse), *kebabçı* (Kebab yapıp satan kimse), *pastacı* vb.

Bazı kelimeler üretici ve satıcı anlamını birlikte taşımaktadır. Bu gibi durumlarda söz dizimden hareketle hangi anlamı ifade ettiği çıkarılır. “*Fırıncı hamurunu yoğurdu*” cümlesinde üretici anlamını ifade ederken; “*Fırıncıdan ekmek aldım*” cümlesinde satıcı anlamını ifade etmektedir.

Kök anlama göre tamir eden, usta kimse:

Bu anlam grubunda, morfolojik işlevi, isim ve sıfat türetmektedir. Söz dizimdeki yerine göre aynı anlamda hem isim hem de sıfat yapabilir.

...komşu **elektrikçi** Efe. (MM:488)

Ayakkabıcı (Ayakkabı yapan veya satan kimse), *elektrikçi* (Elektrik işleri yapan usta), *kalaycı* (Kap kalaylayan kimse), *kaleriferci* (Kalorifer döşeyen veya onaran kimse), *lastikçi*, *muslukçu*, *saatçi*, *sucu* (su işleri ile uğraşan, tamir eden), *tamirci*, *televizyoncu* vb.

Yiyecek ve içecek isimlerinden meslek adı:

Morfo-semantic işlevi, yiyecek ve içecek isimlerine bağlı meslek adı olan gruplarda, morfolojik işlev, isimden isim ve sıfat türetmektedir. Bu gruptaki meslek anlamı taşıyan örnekler aynı zamanda 1. ve 2. maddelerde açıklanan meslek gruplarının içerisine girmektedir ancak her üretici veya satıcı anlamı taşıyan meslek grupları yiyecek veya içecek adlarından oluşmadığı için ayrı bir başlık altında incelendi.

“...yeni bir uyarlaması olduğunu söylediği **Simitçi** Teyze adlı filmi seyrettik.” (MM: 293)

Ayranacı (Ayran yapan veya satan kimse), *çaycı* (Çay demleyip satan kimse), *çiğköfteci* (Çiğ köfte yapan veya satan kimse), *dondurmacı* (Dondurma yapan veya satan kimse), *ekmekçi*, *fıstıkçı* (Fıstık yetiştiren veya satan kimse), *gazozcu*, *karpuzcu*, *simitçi* vb.

Taşıt isimlerinden meslek adı:

Bu anlam grubunda da ekin morfolojik işlevi, isimden hem isim hem de sıfat türetmektedir.

“*Arabacı değnek vurur düveye*” (Ş:81)

Arabacı (Arabayı süren kimse), *bisikletçi* (Bisiklet sporu yapan kimse), *dolmuşçu* (Dolmuş işleten kimse), *faytoncu* (Fayton süren kimse), *gemici*, *kamyoncu*, *motorcu*, *otobüsçü* vb.

1.2. Yapılış Biçimine Göre:**Kök ifadeden hareketle icra ederek meslek edinen kimse:**

Ek, bu anlamda da hem isim hem de sıfat türetmektedir.

“...*Bodrum'a yerleşip, tiyatrocü genç bir kızla...*” (İYS:19)

Destancı (Destan yazan veya anlatan kimse), *hikâyeci*, *inşaatçı*, *manici* (Mâni söyleyen kimse), *masalcı* (Masal anlatan, yazan veya okuyan kimse), *oyuncu* (Sinema, perde veya bir gösteride rol alan sanatçı), *sinemacı*, *şarkıcı*, *tiyatrocü*, *türküçü* vb.

İşin eğitimini alarak meslek edinme:

Ekin morfolojik işlevi, hem isim hem de sıfat türetmektedir.

“*Üç saniye sonra çekilen fotoğrafta arkada gözükten bankacı beyefendinin...*” (MM:140)

Bankacı (Bankacılık işlemleri ile uğraşan veya bankada görevli kimse), *coğrafyacı* (Coğrafya öğretmeni), *edebiyatçı* (Edebiyat öğretmeni), *fizikçi*, *matematikçi*, *muhasebeci* (Bir kurum, kuruluş vb.nin hesap işleriyle uğraşan kimse), *tarihçi* vb.

Toplama veya dağıtmaya bağlı olarak meslek edinme:

Morfolojik işlev, hem isim hem de sıfat türetmektir.

“...ya *çöpçüye, eskiciye* verildiğini *Hıfzı Bey...*” (MM:555)

Çöpçü (Evlerden çöpleri toplayan veya sokakları süpüren temizlik işçisi), *eskici* (Her türlü eski eşya alım satımıyla uğraşan kimse), *hurdacı* (Hurda alıp satan kimse), *kargocu* (Kargo işiyle uğraşan kimse), *nakliyatçı* (Taşıma işleri yapan kimse, taşımacı), *nakliyecisi* vb.

Müzik aletlerine bağlı olarak meslek adı:

Bu anlamda morfolojik işlev, isimden isim ve sıfat türetmektedir.

“*Öfkeyle: “Piyanocu mu?” dedi.*” (E:309)

Çalgıcı (Çalgı çalmayı kendine meslek edinmiş kimse), *darbukacı* (Darbuka çalan kimse), *davulcu* (Davul çalan kimse), *kemanacı* (Keman yapan veya çalan kimse), *kemençeci* (Kemençe çalan veya yapan kimse), *orkestracı*, *piyanocu*, *sazcı*, *zurnacı* vb.

Kök ile ilgili işle uğraşan ve bunun sonucunda meslek haline getiren kimse:

Morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektedir.

“*Siyasetçinin maskesi düştü.*” (BİS:144)

Anketçi (Anket yapan kimse), *araştırmacı* (Araştırma yapan, inceleyen kimse), *belgeselci*, *falcı* (Fala bakmayı kendine geçim yolu yapan kimse), *hamamcı*, *karikatürcü*, *masajcı*, *politikacı* (Politika ile uğraşan kimse), *siyasetçi* vb.

1.3. Terim Adlarına Bağlı Meslek Adı:

Spor terimlerine bağlı meslek adı:

Bu grupta ekin morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektedir.

“...*sporcuların, müzikçilerin, felsefecilerin olduğu bir ortam...*” (BİS:213)

Basketbolcu (Basketbol oyuncusu, basketçi), *futbolcu* (Futbol oynayan kimse), *jimnastikçi* (Jimnastik yapan sporcu), *koşucu*, *maratoncu*, *paraşütçü*, *sporcu* (Sporla uğraşan kimse), *voleybolcu* vb.

1.4. Yere Göre:

Belli bir işletmeye bağlı olarak meslek edinme:

Ekin morfolojik işlevi, isimden isim türetmektir.

“Hiçbir zaman pastanede-**muhallebicide** kızla buluşup...” (T:447)

Büfeci (Büfe işleten kimse), *galerici* (Galeri işleten kimse), *kahveci* (Kahve işleten veya kahve pişirip satan kimse), *kırtasiyeci*, *lokantacı* (Lokanta işleten kimse), *otelci* (Otel işleten kimse), *pastaneci*, *tuhafiyeci*, *züccaciyeci* vb.

1.5. Süreye Göre:

Belirli bir zaman aralığında çalışan/ücret alan kimse:

Ekin morfolojik işlevi, isim ve sıfatlardan yine isim ve sıfat türetmektir.

...**gündelikçi** olarak dikişe gittiğini... (MM:491)

Akşamcı (Çalışmalarını daha yoğun olarak akşam saatlerinde yapan kimse), *aylıkçı* (Aylıkla çalışan kimse), *haftalıkçı* (Ücretini haftadan haftaya alan kimse), *hizmetçi* (Belli bir ücretle ev işlerini yapmak için tutulan kadın), *günlükçü*, *gündelikçi* (Gündelikle çalışan kimse), *gündüzcü*, *sabahçı*, *vardiyacı* vb.

2. Huy anlamında:

Morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektir.

“Bilirsin ne kadar **inatçı** olduğumu.” (MM:513)

Dalavereci (Çıkarı için hileye başvuran kimse), *dalgacı* (Alay eden (kimse)), *fesatçı*, *inatçı* (Ayak direyen, inat eden), *isyancı*, *kavgacı* (Kavga etmeyi seven, kavga çıkararak kimse), *kinici*, *mızıkçı*, *şakacı*, *şikâyetçi*, *taklitçi*, *yalancı* (Yalan söylemeyi huy edinmiş olan kimse) vb.

3. Yiyecek ve içeceğe bağımlılık:

Ekin morfolojik işlevi, isimden isim türetmektir.

“...**çaycı** olduğundan elinde sürekli bir bardak...” (SÖ:204)

Balıkçı, çaycı (Çay içmeye düşkün, çay tiryakisi), *etçi, kahveci, rakıcı* (Rakı içen kimse), *şarapçı, tatlıcı* vb.

4. Davranış:

Morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektir.

...*bir serçenin aceleci* gagası... (MM:54)

Aceleci (Tez iş gören, çabuk davranan, canı tez), *faydacı, nasihatçi* (Öğüt veren kimse), *plançı* (Plan hazırlayan veya yapan kimse), *tahrikçi* (Tahrik eden kimse), *tartışmacı, velveleci, vırvırcı* (Can sıkacak kadar çok konuşan kimse), *vurguncu, yağmacı, yararçı* vb.

5. Bir ideolojiye bağlı olma:

Ekin bu grupta da morfolojik işlevi, isimden hem isim hem sıfat türetmektedir.

...*milliyetçi* çeteler ile *solcu* militanların... (MM:217)

Atatürkçü (Atatürkçülük yanlısı, Kemalist), *devrimci* (Devrim yapan veya devrime bağlı olan kimse, ihtilalci), *ihtilalci, milliyetçi* (Milliyet ilkesini benimseyen), *sağcı, solcu, ülkücü* vb.

6. Bir dine bağlı olma:

Morfolojik işlev, söz dizimdeki yerine göre aynı anlamda isimden isim ve sıfat türetmektir.

“Şimdilerde **İslamcı** bir partiden...” (MM:581)

Budizmcı, İslamcı (Müslümanlığın esaslarını sadece dinî hayatta değil, hukuksal, ekonomik ve siyasal düzenlemelerde de geçerli kılmak isteyen), *Manici* (Maniciliği benimseyen) vb.

7. Bir fikir akımına bağlı olma:

Morfolojik işlevi, cümle içindeki kullanımına göre isimden isim ve sıfat türetmektir. Her iki sözcük türünde de bağlı olma, taraf tutma, yanlısı olma anlamı vermektedir.

"Bu sefer de **Garpçılara** hesap vermeye mecbur olacaktı."

Ademci (Âdemcilik yanlısı olan), *Aristocu*, *Aritotalleşçi* (Aristotelesçilik yanlısı olan, *Aristocu*), *batıcı* (Batı kültür ve medeniyetinden yana olan), *garpçı*, *Tanzimatçı* (Tanzimat yanlısı kimse), *yenici* vb.

8. Üst kademelerdeki kişilere bağlı olma:

Morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektir. Genelde özel isimlere –CI eki getirilerek yapılmaktadır.

"Her şey hazırlanmış, ama **kralcılarının** hevesi yarıda kalmış." (GK: 9)

Erbakancı, İnönücü, kralcı, padişahçı vb.

9. Kök ifadedeki düşüncüyü benimseme:

Morfolojik işlevi, isimden isim ve sıfat türetmektir.

"Fakat onunla **mantıkçı** değil çene yarışıyla konuşmalı." (KYİ:217)

Akılıcı (Akılcılıktan yana olan, usçu, rasyonalist (kimse)), *gelecekçi* (Gelecekçilik yanlısı olan, fütürist), *gelenekçi*, *maddecı* (Maddecilikten yana olan kimse, özdekçi, materyalist), *mandacı*, *mantıkçı* (Kesin ve sağlam bir yöntemle göre akıl yürüten kimse), *nesnelci*, *reformcu* vb.

10. Kök ifadeye göre düşkünlük gösterme/ Aşırılık:

Morfolojik işlevi, isimden isim türetmektedir.

“...sürekli geçtiği **kahvecilerin, tavlacıların oturduğu sokaktan...**” (E:98)

Anneci, ablacı, babacı (Babacılık yanlısı olan), *benci* (Kendini beğenen, kendini her konuda üstün gören), *içkici, kahveci, kumarcı, tavlacı, uykucu* vb.

11. Belirli bir etkinlikle meşgul olma:

Morfolojik işlevi, isimden isim türetmektedir.

...güzellik yarışması **katılımcıları dışında...** (MM:70)

İzleyici, katılımcı (Herhangi bir etkinliğe katılan kimse), *konferansçı, konuşmacı, seyirci* (İzlemek, eğlenmek için bakan kimse, izleyici), *piknikçi, yarışmacı* (Bir yarışmaya katılan kimse) vb.

12. Kök anlama göre belirtilen görevi üstlenme:

Morfolojik işlevi, isimden isim türetmektir.

“*Kapısının önüne de iki **nöbetçi** bırak.*” (VYS: 64)

Dünürcü (Kız istemeye giden kimse, görücü), *elçi* (Bir uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimse), *emanetçi* (Bir görevi geçici olarak üstlenen), *hizmetçi, izleyici, nöbetçi* (Nöbet bekleyen, nöbet sırası kendisinde olan kimse), *yolcu, ziyaretçi* vb.

13. Bir iş için kullanılan kimse:

Cümle içindeki kullanımına göre türetilen kelime aynı anlamda isim ya da sıfat olarak kullanılmaktadır.

“...bütün **ayakçılar** etrafında toplanmış...” (SÖ:258)

Ayakçı (Ayak işlerinde kullanılan kimse), *elçi, hizmetçi* vb.

14. Kök ifade ile ilgili ilgilenme, uğraşma:

Ekin morfolojik işlevi, isimden isim ya da sıfat türetmektir.

“...*çevreci* bir politikacı gibi konuştunuz.”(BİS:124)

Bağcı, belgeselci (Belgesel niteliğindeki eserleri seven veya bunlarla ilgilenen kimse), *çevreci* (Çevre kirliliği sorunlarıyla uğraşan kimse veya topluluk), *maceracı* vb.

15. Bir ürünün çokça satıldığı yer:

Ekin bu anlamda morfolojik işlevi, isimden isim türetmektir.

“*Kitapçıların ve çiçekçilerin bazı özellikleri olmalıdır Olric.*” (T:576)

Antıkacı, çiçekçi (Çiçek satılan yer), *kitapçı, muhallebici* (Muhallebi satılan yer), *oduncu, paçacı, simitçi* vb.

16. Demografiye bağlı yer:

Bu anlamda morfolojik işlevi, isimden isim türetmektir.

...*Sirkeci'deki Sansaryan Hanı'na*...(MM:511)

Ayrancı, Bostancı, Cebeci, Sirkeci vb.

17. Meslek İsimleri Kısaltma:

Bu anlamdaki morfolojik işlevi ise, isimden isim ve sıfat türetmektir.

“...*matematikçinin* çözebileceği saplantısı var?” (İYS:347)

Bedenci (Beden eğitimi öğretmeni), *edebiyatçı, fizikçi, güvenlikçi, kimyacı* (Kimya ile uğraşan kimse, kimyager; kimya öğretmeni), *matematikçi, temizlikçi, Türkçeci* vb.

-CI ekinin yukarıda sıralan morfo-semantik işlevleri göz önüne alındığında kök ifadedeki nesneyi satan, ürünü üreten veya yapan, belli bir işletmeye bağlı meslek oluşturma, yiyecek ve içecek isimlerinden meslek ve bir ürünün çokça satıldığı yer anlamındaki kelimelerden bazıları bu anlamları hepsini taşımaktadır. Ancak söz dizimden hareketle

anlam ayrımı yapılmaktadır. Örneğin, “*Bu lezzetli baklavaları **baklavacı** yaptı.*” cümlesinde üreticiyi; “***Baklavacıdan** tatlı aldım.*” cümlesinde belli bir işletmeyi ifade etmektedir. “***Çiçekçi** teyze*” satıcı, “***Çiçekçideki** orkideler*” derken ürünün çok olduğu yer anlamını bildirmektedir.

Aynı şekilde kök anlama göre düşkünlük gösterme, hobi haline getirme ve aşırılık anlamlarının hepsini taşıyan kelimeler de vardır. Bunların söz dizimden hareketle anlam ayrımı yapılmaktadır.

SONUÇ

Ekleri işlev başlığı altında değerlendirmek hem eklerin kullanım alanını sınırlandırmakta hem de yanlış türetmelere yol açmaktadır. Ayrıca Türkçe öğretiminde ve çeviri konusunda da zorluklara yol açmaktadır. Ekler, morfolojik işlev ve morfo-semantic işlev olarak incelenmelidir. Her ekin morfo-semantic işlevleri farklıdır.

Ele aldığımız –CI eki için “meslek yapar” işlevi tanımlanmaktadır. Oysa Türkiye Türkçesinde meslek adı yapan başka ekler (-ICI, -LIK gibi) de vardır. Her ek aynı morfo-semantic işlevde kelime türetmemektir. Aralarındaki anlam farkları ortaya koymak hem türetim açısından hem de kelimenin kullanım alanı açısından önemli bir unsurdur.

-CI eki isimden isim türeten ekler arasında kullanım alanı ve morfo-semantic işlevi en çok olan eklerden biridir. Kelime türetiminde çokça kullanılan bu ekin, otuz tane morfo-semantic işlevi incelendi. Bunlar, kök anlamdaki nesneyi satan kimse, kök anlamdaki ürünü veya farklı ürünü yapan, üreten, kök anlama göre tamir eden, usta kimse, kök ifadeden hareketle icra ederek meslek edinen kimse, taşıt isimlerinden meslek adı, yiyecek ve içecek isimlerinden meslek adı, müzik aletlerine bağlı olarak meslek adı, spor terimlerine bağlı meslek adı, işin eğitimini alarak meslek edinme, belli bir işletmeye bağlı olarak meslek edinme, toplama veya dağıtmaya bağlı olarak meslek edinme, kök ile ilgili işle uğraşan ve bunun sonucunda meslek haline getiren kimse, belirli bir zaman aralığında çalışan/ücret alan kimse, huy, davranış, yiyecek ve içeceğe bağımlılık, bir ideolojiye bağlı olma, bir dine bağlı olma, bir fikir akımına bağlı olma, üst kademelerdeki kişilere bağlı olma, kök ifadedeki düşüncüyü benimseme, kök ifadeye göre düşkünlük gösterme, belirli bir etkinlikle meşgul olma, kök anlama göre belirtilen görevi üstlenme, aşırılık, bir iş için kullanılan kimse, kök

ifade ile ilgili ilgilenme, uğraşma, bir ürünün çokça satıldığı yer, demografiye bağlı yer, meslek isimleri kısaltma şeklindedir.

-CI eki bu anlam gruplarında morfolojik işlevi isim veya sıfat türetmektir. Belli bir işletmeye bağlı olarak meslek edinme, yiyecek ve içeceğe bağımlılık, düşkünlük gösterme, belirli bir etkinlikle meşgul olma, belirtilen görevi üstlenme, bir ürünün çokça satıldığı yer ve demografiye bağlı yer anlamları sadece isim türetmektedir. Ekin zarf yaptığı morfolojik işlevi bulunmamaktadır.

Bazı durumlarda –CI eki almış bir kelime birden fazla morfo-semantik işlevi üzerinde bulundurmaktadır. Bu durumlarda bağlam içerisinde ekin verdiği anlam çıkarılmaktadır.

Tüm ekler, hem morfolojik hem de anlamsal açıdan ele alınmalı ve bulunduğu yerdeki iki işlevi de açıkça ortaya konmalıdır.

İncelenen Eserler:

Ahmet Ümit-Sultanı Öldürmek (SÖ)

Buket Uzuner-Balık İzlerinin Sesi (BİS)

Buket Uzuner-İki Yeşil Su Samuru (İYS)

Hüseyin Rahmi Gürpınar-Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç (KYİ)

Mehmed Rauf-Eylül (E)

Namık Kemal-Vatan Yahut Silistre (VYS)

Oğuz Atay-Tutunamayanlar (T)

Oktay Akbal-Geçmişin Kuşları (GK)

Orhan Pamuk- Masumiyet Müzesi (MM)

Orhan Veli-Şiirler (Ş)

KAYNAKLAR

Aranoff, Mark; Fudeman, Kirsten. (2011). *What is Morphology?*. Wiley Blackwell. Second Edition.

Banguoğlu, Tahsin. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yay.

Booij, G. (2006). "Inflection and Derivation". *Encyclopedia of Language & Linguistics* (2006), vol. 5, pp. 654–661.

Boz, Erdoğan. (2012). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Dilaçar, Agop. (1971). "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi". *Türk Dili Yıllığı Belleten*. C:19, s.83-145.

Ergin, Muharrem. (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.

Gencan, T.Nejat. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yay.

Guiraud, Pierre. (1999). *Anlambilim*. İstanbul: Multilingual Yay.

İmer, Kamile; Kocaman, Ahmet; Özsoy, A. Sumru. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üni. Yay.

İşcan, Adem. (2007). "İşlevsel Dil Bilgisinin Türkçe Öğretimindeki Yeri". *A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı:1, s.523-258.

Karaca, Hasan. (2013). *Türkiye Türkçesinde Eklerin İşlevleri*. *Doktora Tezi*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.

Kocaman, Ahmet. (1980). "Modern Dilbilim ve Dil İncelemeleri Genel Bir Değerlendirme". *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*. Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Zeynep. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Zeynep. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.

Ogden, C.K.; Richards, I.A. (1946). *Meaning of Meaning*. A Harvest Book. Harcourt, Brace & World, Inc. NEW YORK.

Üstünova, Kerime. (2004). “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz”. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi *Sosyal Bilimler Dergisi* S.6, 2004/1, s. 173-182

Vardar, Berke. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yay.

Vural, Hanifi; Böler, Tuncay. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yay.

Yıldız, İslam; Uzdu Yıldız, Funda; Günay, Doğan. (2014). *Biçimbirimler*. İstanbul: Papatya Yay.

Zülfikar, Hamza. (2010). “-agan (-ağan), -egen (-eğen) Ekinin Türkçedeki İşlevi”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/1 Winter 2010.